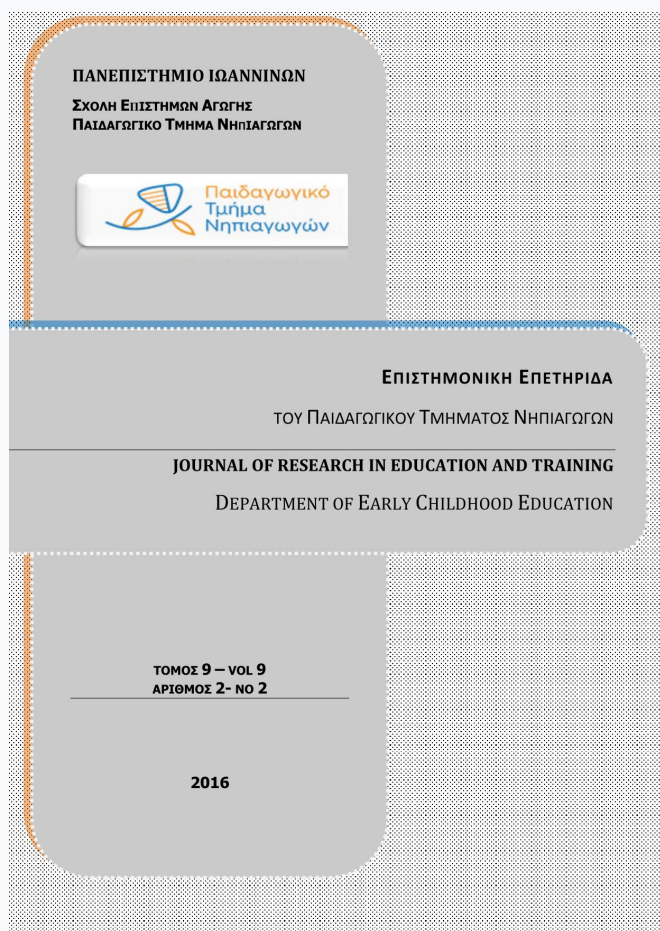

Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Τόμ. 9, Αρ. 2 (2016)

Επικοινωνιακή γραμματική και γλώσσα: Δεδομένα και εξελίξεις που οδηγούν στη λειτουργική αξιοποίηση της γραμματικής γνώσης.

Νικολέττα Τσιτσανούδη-Μαλλίδη, Αντωνία Μήτση

doi: [10.12681/jret.9986](https://doi.org/10.12681/jret.9986)

Copyright © 2016, Nikoletta Tsitsanoudi-Mallidi, Αντωνία Μήτση

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιτσανούδη-Μαλλίδη Ν., & Μήτση Α. (2016). Επικοινωνιακή γραμματική και γλώσσα: Δεδομένα και εξελίξεις που οδηγούν στη λειτουργική αξιοποίηση της γραμματικής γνώσης. *Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων*, 9(2), 1–26. <https://doi.org/10.12681/jret.9986>

Επικοινωνιακή γραμματική και γλώσσα: Δεδομένα και εξελίξεις που οδηγούν στη λειτουργική αξιοποίηση της γραμματικής γνώσης.

Νικολέττα Τσιτσανούδη- Μαλλίδη & Αντωνία Μήτση,

Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Περίληψη

Σύμφωνα με τις πρόσφατες θέσεις της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, η γλώσσα είναι κατά βάση ένας κώδικας, δηλαδή ένας μηχανισμός παραγωγής μηνυμάτων. Η αντίληψη όμως αυτή σημαίνει ότι το σύνολο της γλωσσικής παραγωγής που μοιάζει να είναι άπειρο, ανάγεται τελικά σε ένα σύστημα, δηλαδή σε ένα σύνολο στοιχείων και αρχών το οποίο εύκολα μπορεί να κατακτηθεί από τα άτομα/ομιλητές της γλώσσας. Το σύστημα αυτό που αποκαλείται *γραμματική*, δεν υπάρχει ως αυτοσκοπός, αλλά έχει ως κύρια λειτουργία του την επίτευξη της επικοινωνίας. Με λίγα λόγια, καλή γνώση της γραμματικής σημαίνει όχι μόνο την παραγωγή ορθών προτάσεων αλλά κυρίως προτάσεων που προσαρμόζονται στις περιστάσεις και τα δεδομένα του περιβάλλοντος και οδηγούν στην επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας. Οι απόψεις αυτές οδηγούν σταδιακά στη δημιουργία μιας νέας αντίληψης για τη γραμματική, η οποία από τυπική γνώση μεταβάλλεται σταδιακά σε δημιουργική - επικοινωνιακή δεξιότητα και η οποία χαρακτηρίζεται ως επικοινωνιακή γραμματική. Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μια πρώτη παρουσίαση των αρχών αλλά και των βασικών χαρακτηριστικών της νέας αυτής γραμματικής.

Λέξεις-κλειδιά: Γραμματική, επικοινωνιακή προσέγγιση, περιεχόμενο, επικοινωνιακή διδασκαλία, σημασία

Communicative grammar and language: Data and developments leading to the functional use of grammar knowledge

Νικολέττα Τσιτσανούδη- Μαλλίδη¹, Αντωνία Μήτση¹,

¹Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Summary

According to recent findings of applied linguistics, language is basically a mechanism that provides people the ability to express meanings. This means that, though linguistic production seems to be infinite, it is eventually reduced to a system, i.e. a set of elements and principles which can be easily acquired by the speakers of the language. This system, which is called grammar, cannot be an end in itself but a means to achieve communication. Knowing grammar means not only the ability to produce grammatically correct utterances but mostly the ability to produce utterances that may adjust to the circumstances and lead to effective communication. These views have gradually led to a new way of thinking about grammar, mostly as a communicative skill – the so called communicative grammar. Our attempt is to present the principles and the main features of this new grammar.

Key-words: Grammar, communicative approach, content, communicative teaching, meaning

Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια άρχισαν να εφαρμόζονται σταδιακά και στην ελληνική εκπαίδευση τα νεότερα πορίσματα της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας (ΥΠΕΠΘ–ΠΙ 2003: 3745-3749), σύμφωνα με τα οποία το γλωσσικό μάθημα οφείλει να ακολουθεί τις βασικές αρχές της επικοινωνιακής/κειμενοκεντρικής προσέγγισης. Τόσο η κατανόηση όσο και η παραγωγή λόγου εντάσσονται σε επικοινωνιακό πλαίσιο και συνδέονται με δεδομένα του περιβάλλοντος, δηλαδή με την περίσταση, τον πομπό, τον δέκτη και τον σκοπό της επικοινωνίας (Μήτσης 2004, Newby 1998, Nunan 1995). Ταυτόχρονα, η γλωσσική διδασκαλία θεμελιώνεται πλέον στην έννοια του κειμένου, προφορικού ή γραπτού, ως ευρύτερης γλωσσικής δομής που περιλαμβάνει ακολουθίες προτάσεων με τις οποίες μεταβιβάζονται και γίνονται κατανοητά τα νοήματα / σημασίες. Υπό τις συνθήκες αυτές, η γλωσσική διδασκαλία φαίνεται πλέον να παίρνει τον χαρακτήρα μιας διαδικασίας που αποσκοπεί στην εξοικείωση των μαθητών με τους τρόπους οργάνωσης των κειμένων και με την καλλιέργεια εκείνων των δεξιοτήτων που απαιτούνται για την πρόσληψη και παραγωγή επικοινωνιακού λόγου.

Στο επικοινωνιακό και κειμενοκεντρικό αυτό πλαίσιο, οι μαθητές κατανοούν τις επικοινωνιακές χρήσεις των ποικίλων γλωσσικών στοιχείων που εμφανίζονται στην προφορική και γραπτή επικοινωνία όχι μόνο ως υφολογικές επιλογές αλλά και ως κοινωνιογλωσσικές ποικιλίες. Ταυτόχρονα, συνειδητοποιούν τον ρόλο των μορφοσυντακτικών δομών στη χρήση του λόγου, δηλαδή τη συμβολή των διαφόρων γραμματικών κατηγοριών και τύπων στη διαμόρφωση της επικοινωνιακής λειτουργίας των κειμένων, γεγονός που μεταβάλλει ριζικά την παραδοσιακή άποψη και οδηγεί σε μια νέα αντίληψη τόσο για τη φύση της γραμματικής, όσο και για τη διδασκαλία της που είναι γνωστή ως *επικοινωνιακή γραμματική*. Προτού όμως επιχειρήσουμε μια παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών και των αρχών της επικοινωνιακής γραμματικής, είμαστε υποχρεωμένοι, στο πλαίσιο της συνολικής αντίληψης που ισχύει σήμερα, να εξετάσουμε τη γραμματική όχι ως μεμονωμένο ή ανεξάρτητο τομέα, αλλά σε συνάρτηση με το γενικότερο φαινόμενο της γλώσσας, στο πλαίσιο του οποίου συνυπάρχει και συλλειτουργεί μαζί με άλλους τομείς.

Οι διαστάσεις του γλωσσικού φαινομένου και η γραμματική

Επιχειρώντας έναν πρώτο ορισμό σύμφωνα με την επιστημονική αντίληψη της εποχής μας, θα λέγαμε ότι η γραμματική αποτελεί τον κώδικα, δηλαδή το οργανωμένο σύστημα κανόνων και αρχών που βρίσκεται πίσω από κάθε γλώσσα και παρέχει στους ομιλητές της τη δυνατότητα δημιουργίας άπειρων και ταυτόχρονα ορθών μηνυμάτων. Με λίγα λόγια, ο κώδικας αυτός που αποτελείται από γλωσσικά στοιχεία και από κανόνες σύμφωνα με τους οποίους μπορούν να συνδυάζονται συνεχώς τα στοιχεία αυτά για να απαρτίσουν μηνύματα δίνει στη γλώσσα τη μορφή ενός φαινομένου χωρίς όρια, ενός φαινομένου που μοιάζει να είναι απέραντο. Ωστόσο, αυτή η δυνατότητα των άπειρων συνδυασμών που μπορούμε να δημιουργήσουμε ή να αντιληφθούμε ως ομιλητές της γλώσσας ανάγεται σε μια σειρά περιορισμένων στοιχείων και κανόνων, δηλαδή σε ένα σύνολο στοιχείων που μπορεί να χωρέσει στην ανθρώπινη μνήμη και άρα να κατακτηθεί εύκολα από τον άνθρωπο. Αυτό λοιπόν το οργανωμένο σύνολο αρχών που κατέχουν οι ομιλητές και το οποίο τους επιτρέπει να κατανοούν και να παράγουν λόγο, το αποκαλούμε *γραμματική* (Μήτσης 2015, Μπαμπινιώτης 1998). *«Είναι φυσικό πως αν η γλώσσα δεν διέθετε ορισμένες ‘σταθερές’, αν δηλαδή δεν λειτουργούσε βάσει συγκεκριμένων κανόνων και αρχών, δεν θα μπορούσε να κατακτηθεί από τον άνθρωπο και, κατ’ επέκτασιν, ούτε και να διδαχθεί»* (Μήτσης, 1998: 292). Η παραγωγή λόγου, άρα και η μεταβίβαση νοημάτων, δεν αποτελούν τίποτε άλλο παρά την έμπρακτη εφαρμογή της γραμματικής, την υλοποίηση δηλαδή των αρχών αυτού του εσωτερικού συστηματικού μηχανισμού, ο οποίος παρέχει σε όσους τον κατέχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν ως ομιλητές και να κατανοούν ως ακροατές τον απεριόριστο αριθμό των μηνυμάτων που τους είναι απαραίτητα για να επικοινωνούν. Με λίγα λόγια, η κατοχή μιας γλώσσας προϋποθέτει αναγκαστικά τη γνώση, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, της γραμματικής της και το γεγονός αυτό σχετίζεται άμεσα όχι μόνο με τη δυνατότητα της αποτελεσματικής χρήσης αλλά και με τη διαδικασία της κατάκτησής της. Πράγματι, οι προηγούμενες διαπιστώσεις οδήγησαν τους ειδικούς επιστήμονες στη διατύπωση της υπόθεσης ότι η γραμματική αποτελεί τη βάση της γλωσσικής κατάκτησης και ότι η μάθηση μιας γλώσσας δεν αποτελεί παρά μια διαδικασία ανάπλασης της γραμματικής της στο εσωτερικό του κάθε ατόμου και αναδημιουργίας του συστηματικού της μηχανισμού στο μνημονικό του πεδίο. Για να αντιληφθούμε όμως τόσο την πολυπλοκότητα όσο και τις δυσκολίες της γλωσσικής

κατάκτησης, άρα και της αφομοίωσης της γραμματικής της, πρέπει να εξετάσουμε τις διαστάσεις της γλώσσας καθώς και τα επίπεδα ανάλυσής της που προτείνουν σήμερα οι ειδικοί της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας. Σύμφωνα λοιπόν με την επιστημονική αντίληψη που επικρατεί στην εποχή μας (Μήτσης 2009 & 2015, Nation 2001, Swan 2007) η γλώσσα, ως πολύπλοκο φαινόμενο που χρησιμοποιείται για μεταβίβαση σημασιών / νοημάτων, διαθέτει τρεις διακρινόμενες διαστάσεις ως εξής:

(I) **τη μορφή:** Η ανθρώπινη γλώσσα ως μέσο παραγωγής μηνυμάτων και βασικός τρόπος επικοινωνίας, αποτελεί πρώτα απ' όλα μηχανισμό δημιουργίας και μεταβίβασης νοημάτων ή σημασιών, όπως χαρακτηρίζονται από τη γλωσσολογία. Οι σημασίες όμως αποτελούν νοητές οντότητες και για να καταστεί δυνατή η πραγμάτωσή τους πρέπει να προσλάβουν αισθητηριακό περιεχόμενο, να μεταβιβαστούν δηλαδή μέσω ενός ακουστικού ή οπτικού γλωσσικού συμβόλου το οποίο θα τις αντιπροσωπεύει και θα αποτελεί τη μορφή τους. Με λίγα λόγια η αναγκαιότητα υλοποίησης των σημασιών, ή αλλιώς του *περιεχομένου* της γλώσσας, καθιστά αναγκαία την ύπαρξη της *μορφής*, δηλαδή μιας σειράς γλωσσικών στοιχείων ή γραμματικών τύπων με τους οποίους δηλώνονται αλλά και μεταβιβάζονται οι σημασίες. Την ορθότητα των μορφών την καθορίζουν γραμματικοί κανόνες της κάθε γλώσσας. Η μεταβίβαση βέβαια της σημασίας επιτυγχάνεται με την προϋπόθεση ότι ο συνομιλητής διαθέτει γνώση του ίδιου γλωσσικού συστήματος, δηλαδή κατέχει τη γραμματική της ίδιας γλώσσας, πράγμα που του επιτρέπει να γνωρίζει τους συμβολισμούς των μορφικών στοιχείων, δηλαδή των γραμματικών τύπων που χρησιμοποιεί ο ομιλητής. Η μορφή, ως τομέας της γραμματικής, περιλαμβάνει τα επίπεδα: *φωνητική, φωνολογία, μορφολογία και σύνταξη* (Μήτσης 2015, Μπαμπινιώτης 1998).

(II) **Τη σημασία:** Σημασία, όπως αναφέραμε ήδη, είναι το νόημα που προσλαμβάνει στη γλώσσα μια συγκεκριμένη μορφή, δηλαδή μια γραμματική δομή (όπως είναι π.χ. η λέξη, η φράση, η πρόταση κλπ.) σε επίπεδο συστήματος, δηλαδή προτού χρησιμοποιηθεί από τον ομιλητή και χωρίς συσχετισμό με το περιβάλλον και την περίσταση επικοινωνίας. Η σημασία ως εσωτερική διαδικασία που καταγράφεται στο μνημονικό πεδίο των ομιλητών, αποτελεί ιδιαίτερο επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας το οποίο καλείται *σημασιολογία* (Löbner 2002, Μήτσης 2012, Μπαμπινιώτης 1984).

(III) **Τη χρήση:** Χρήση είναι η παραγωγή λόγου και η ανταλλαγή μηνυμάτων, δηλαδή γλωσσικών μορφών (άρα και αντίστοιχων σημασιών) μεταξύ των συνομιλητών και η προσαρμογή τους στο εκάστοτε περιβάλλον με στόχο την επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας. Η χρήση περιλαμβάνει κατά βάση το επίπεδο της *πραγματολογίας*, του τομέα δηλαδή που συνδέει τα γλωσσικά στοιχεία ως μορφές και σημασίες με το περιβάλλον και τον έξω κόσμο (Κανάκης 2007, Leech 1983, Μήτσης 2015).

Ένα σύντομο ιστορικό

Από το σύνολο των παραπάνω γλωσσικών διαστάσεων και επιπέδων, τα μοντέλα γλωσσικής διδασκαλίας που χρησιμοποιήθηκαν μέχρι σήμερα στο εκπαιδευτικό μας σύστημα περιλαμβάνουν τους ακόλουθους, κατά περίπτωση, τομείς στη γραμματική τους ανάλυση:

(I) Το παραδοσιακό μοντέλο περιοριζόταν αποκλειστικά στη διάσταση της μορφής και περιλάμβανε τους τομείς: **φωνητική και μορφολογία**. Η σύνταξη και η σημασιολογία (ως λεξικό) αποτελούσαν ανεξάρτητους κλάδους που δεν συμπεριλαμβάνονταν στη γραμματική.

(II) Το δομικό μοντέλο (που εφαρμόστηκε αποκλειστικά από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1980 μέχρι τις αρχές του 21ου αιώνα), περιορίστηκε επίσης στη διάσταση της μορφής. Λόγω όμως της υιοθέτησης μιας σειράς νέων επιστημονικών δεδομένων, περιέλαβε όλους τους τομείς που σχετίζονται με το επίπεδο της μορφής, δηλαδή: **τη φωνητική, τη φωνολογία, τη μορφολογία και τη σύνταξη**. Επισημαίνουμε στο σημείο αυτό ότι το δομικό μοντέλο απέρριπτε τη συστηματική διδασκαλία της γραμματικής θεωρώντας ότι οι γραμματικοί κανόνες αφομοιώνονται επαρκώς από τους μαθητές μόνο με τη χρήση παραδειγμάτων, δηλαδή με τη συνεχή άσκηση και γενικά με μια διαδικασία διαισθητικού τύπου.

Σημειώνουμε επίσης ότι τόσο το παραδοσιακό, όσο και το δομικό μοντέλο, παρά τις αξιοσημείωτες διαφορές τους, διαθέτουν δυο κοινά χαρακτηριστικά:

(α) ότι περιορίζουν τη γραμματική ανάλυση σε επίπεδο μορφής

(β) ότι αντιμετωπίζουν τη γλώσσα ως κλειστό σύστημα, χωρίς αναφορά ή συσχετισμό με τον έξω κόσμο, δηλαδή με δεδομένα και παράγοντες που βρίσκονται εκτός γλώσσας.

(III). Το επικοινωνιακό μοντέλο. Το μοντέλο αυτό που εμφανίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ως ανανεωτική κίνηση στον τομέα της γλωσσικής διδασκαλίας, χωρίς να απορρίπτει τις βασικές αρχές των προηγούμενων, επιχειρεί ωστόσο μια ριζική μεταβολή στην αντιμετώπιση του γλωσσικού φαινομένου και κατ' επέκταση στον τρόπο διδασκαλίας του. Η φιλοσοφία του κινήματος αυτού αποσκοπεί πρωτίστως στην προβολή του κοινωνικού και σκόπιμου χαρακτήρα της γλώσσας, καθώς και στην ανάδειξη μιας επικοινωνιακής / κειμενοκεντρικής αντίληψης που έχει άμεση εφαρμογή στους τομείς της ανάλυσης, της περιγραφής και της διδασκαλίας του φαινομένου. Αναδεικνύεται μάλιστα ιδιαιτέρως επίκαιρη στη σημερινή εποχή, λόγω της κυριαρχίας της εικόνας και της έκθεσης των μαθητών στον καταγισμό των προϊόντων των νέων τεχνολογιών, αλλά και των ποικίλων τηλεοπτικών προϊόντων (Τσιτσανούδη – Μαλλίδη 2011). Μιλώντας ειδικότερα για τη νέα αυτή διδακτική αντίληψη που είναι γνωστή και ως *επικοινωνιακή προσέγγιση* (Littlewood 1981, Μήτσης 1996 & 1998, Μήτσης Ν. & Μήτση Α. 2007, Widdowson 1978), θα λέγαμε ότι στη διαμόρφωσή της άσκησαν καταλυτική επίδραση ορισμένα από τα πορίσματα της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, τα κυριότερα από τα οποία συνοψίζονται στα εξής:

(α) Η γλώσσα χρησιμοποιείται από τους ομιλητές για την επίτευξη επικοινωνίας, για την επιτέλεση δηλαδή σειράς λειτουργιών επικοινωνιακού τύπου όπως είναι π.χ. να ρωτούν, να ζητούν πληροφορίες, να εκφράζουν τις ευχαριστίες, τα παράπονα ή τη δυσαρέσκειά τους, να ζητούν διευκρινίσεις, να προσφέρουν κάτι, να διατυπώνουν σκέψεις, να εκφράζουν τα συναισθήματά τους, να συμβουλεύουν, να προτρέπουν, να διατάζουν, να προειδοποιούν, να επιβραβεύουν, να δηλώνουν αντιρρήσεις κλπ.

(β) Σύμφωνα με την ανωτέρω διαπίστωση, το γλωσσικό σύστημα, δηλαδή η γραμματική της γλώσσας, δεν συνιστά αυτοσκοπό αλλά μέσο που συμβάλλει, με δημιουργικό τρόπο, στην επίτευξη αποτελεσματικής επικοινωνίας. *Γνωρίζω μια γλώσσα* δεν σημαίνει απλώς ότι μπορώ να λέω ή να γράφω κάποιες γραμματικά ορθές προτάσεις, αλλά προπάντων ότι είμαι σε θέση να διατυπώνω κάθε φορά το μήνυμα κατά τρόπο που θα με οδηγεί σε επαρκή συνεννόηση με τον συνομιλητή μου, να

επιτυχάνω δηλαδή το μέγιστο επικοινωνιακό αποτέλεσμα, εκμεταλλευόμενος τις τεράστιες δυνατότητες επιλογών που μου παρέχει το σύστημα της γλώσσας.

(γ) Μονάδα της επικοινωνίας, άρα και του επικοινωνιακού μοντέλου είναι το εκφώνημα. Με τον όρο *εκφώνημα* εννοούμε οποιοδήποτε γλωσσικό στοιχείο (λέξη, φράση, πρόταση κλπ.) που διαθέτει ολοκληρωμένο νόημα σε επίπεδο γλωσσικής χρήσης. Με λίγα λόγια, η μονάδα στην επικοινωνιακή προσέγγιση έχει ως βάση τη σημασία και όχι τη μορφή, όπως συνέβαινε με τα προηγούμενα μοντέλα γλωσσικής διδασκαλίας, δηλαδή το παραδοσιακό και το δομικό (Carston 2002, Κανάκης 2007, Μήτση 2012 & 2015). Ας έρθουμε σε ένα απλό παράδειγμα και συγκεκριμένα σε έναν σύντομο διάλογο μεταξύ δασκάλου και μαθητή:

Δάσκαλος: *Ποιος απουσιάζει από το μάθημα σήμερα;*

Μαθητής Α': *Ο Νίκος.*

Η απάντηση του μαθητή, αποτελεί εκφώνημα, δηλαδή γλωσσικό στοιχείο που διαθέτει σημασία, δηλαδή πλήρες νόημα αφού με βάση την περίσταση επικοινωνίας και τα συμφραζόμενα το πλήρες νόημα του εκφωνήματος είναι ότι: *σήμερα απουσιάζει από το μάθημα ο Νίκος.* Ωστόσο, η απάντηση αυτή του μαθητή δε συνιστά από άποψη μορφής ολοκληρωμένη πρόταση και γι' αυτό δεν θα τη χαρακτήριζαν ως πλήρη πρόταση ούτε το παραδοσιακό, ούτε το δομικό μοντέλο.

Η πραγματολογία και η σύνδεση της γραμματικής με το περιβάλλον

Το γενικό συμπέρασμα είναι ότι το επικοινωνιακό μοντέλο δίνοντας έμφαση στη λειτουργία της επικοινωνίας και υιοθετώντας σταδιακά τις κατακτήσεις της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, άρχισε να ενσωματώνει σταδιακά τα πορίσματα όλων των κλάδων της γλωσσολογίας. Η διαδικασία αυτή συνέβαλε στη βαθμιαία επέκταση της γραμματικής, πέρα από τη μορφή, πρώτα στη διάσταση της σημασίας και κατόπιν στη διάσταση της χρήσης, με αποτέλεσμα η μελέτη της γραμματικής να συμπεριλαμβάνει σήμερα όχι μόνο τους τομείς της γλώσσας που σχετίζονται με τη μορφή, δηλαδή τη **φωνητική, τη φωνολογία, τη μορφολογία και τη σύνταξη** αλλά και τους τομείς που σχετίζονται με τα επίπεδα της σημασίας και της γλωσσικής

χρήσης και οι οποίοι είναι αντίστοιχα η **σημασιολογία** και η **πραγματολογία**, όπως φαίνεται και στον πίνακα που ακολουθεί:

διαστάσεις της γλώσσας	τομείς της γραμματικής
μορφή	φωνητική φωνολογία μορφολογία σύνταξη φωνητική
σημασία	σημασιολογία
χρήση	πραγματολογία

Η διεύρυνση αυτή της γραμματικής που πραγματοποιήθηκε σταδιακά από το τελευταίο τέταρτο του 20ού αι. και μετά, ξεκίνησε πρώτα με την ενσωμάτωση της σημασιολογίας, δηλαδή ενός νέου κλάδου της γραμματικής αλλά και της γλωσσολογίας ο οποίος εξετάζει τη σημασία των γλωσσικών στοιχείων όπως αυτή διαμορφώνεται σε επίπεδο παραδειγματικής διάστασης, δηλαδή μέσα στο σύστημα της γλώσσας και προτού μετατραπεί σε εκφώνημα.

Στη συνέχεια όμως διαπιστώθηκε ότι η σημασία που διαθέτουν τα γλωσσικά στοιχεία στο πλαίσιο του συστήματος τροποποιείται και μεταβάλλεται σε επίπεδο γλωσσικής χρήσης, ανάλογα με τα δεδομένα της περίπτωσης επικοινωνίας, η γραμματική διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο για να περιλάβει τον κλάδο της πραγματολογίας ο οποίος έχει ως αντικείμενο την επίδραση των καταστασιακών δεδομένων στη διαμόρφωση της οριστικής σημασίας των γλωσσικών στοιχείων και τη σχέση των εκφωνημάτων με το περιβάλλον, γλωσσικό και εξωγλωσσικό.

Για να έχουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα της νέας αντίληψης για τη γραμματική, θα επιχειρήσουμε μια σύντομη αναφορά στους τομείς της σημασιολογίας και της πραγματολογίας:

Η *σημασιολογία*, ως επίπεδο γραμματικής ανάλυσης και περιγραφής της γλώσσας αλλά και ως κλάδος της γλωσσολογίας, εξετάζει το περιεχόμενο των προτάσεων σε σχέση με τα δεδομένα που ισχύουν γενικά στον κόσμο και σύμφωνα με τη λογική. Το περιεχόμενο της πρότασης είναι αληθές (σημασιολογικά σωστό), εφόσον επαληθεύεται από τα δεδομένα και τις λογικές σχέσεις που υπάρχουν στον έξω κόσμο (Lyons 1995, Μήτσης 2015, Μπαμπινιώτης 1984).

Από την άλλη μεριά, ως *πραγματολογία* ορίζεται το επίπεδο γραμματικής ανάλυσης της γλώσσας αλλά και ο κλάδος της γλωσσολογίας που εξετάζει τις αρχές σύμφωνα με τις οποίες το περιβάλλον επιδρά στη γλωσσική σημασία και δίνει στο εκφώνημα το οριστικό του περιεχόμενο. Με λίγα λόγια *πραγματολογία* είναι η μελέτη της σημασίας των εκφωνημάτων, δηλαδή του παραγόμενου λόγου σε σχέση με τα δεδομένα του περιβάλλοντος και την κατάσταση επικοινωνίας. Ο ορισμός βέβαια αυτός υποδηλώνει την υιοθέτηση μιας βασικής αρχής, σύμφωνα με την οποία το περιβάλλον, δηλαδή τα καταστασιακά και κοινωνικά δεδομένα επηρεάζουν τη χρήση και την ερμηνεία της γλώσσας (Κανάκης 2007, Leech 1983, Μήτσης 2012 & 2015, Yule 1996).

Αναλύοντας με σύντομο τρόπο τη διαφορά μεταξύ σημασιολογίας και πραγματολογίας θα λέγαμε ότι αυτή γίνεται εμφανής από τον τρόπο που καθένας από τους δυο κλάδους εξετάζει το περιεχόμενο (σημασία) μιας γλωσσικής ακολουθίας, όπως είναι η επόμενη:

σήμερα είναι Παρασκευή

(I) Η σημασιολογία εξετάζει το περιεχόμενο των προτάσεων σε σχέση με τα δεδομένα που ισχύουν γενικά στον κόσμο και σύμφωνα με τη λογική. Το περιεχόμενο της παραπάνω πρότασης είναι αληθές (σημασιολογικά σωστό), εφόσον επαληθεύεται από τα δεδομένα και τις λογικές σχέσεις που υπάρχουν στον έξω κόσμο. Αυτό λοιπόν σημαίνει ότι, εάν σήμερα είναι Παρασκευή, τότε η παραπάνω πρόταση διαθέτει όντως τη συγκεκριμένη σημασία η οποία είναι αληθής, αφού επιβεβαιώνεται από τη λογική και τις αρχές που ισχύουν για τον έξω κόσμο.

(II) Η πραγματολογία δεν παραμένει στο λογικό περιεχόμενο της πρότασης αλλά προχωρεί βαθύτερα, αφού την αντιμετωπίζει ως εκφώνημα, η σημασία του οποίου επηρεάζεται από τα δεδομένα του περιβάλλοντος στο πλαίσιο του οποίου παράγεται. Στην ουσία, το ερώτημα που θέτει η πραγματολογία είναι: *τι εννοεί ο ομιλητής με το συγκεκριμένο εκφώνημα;* Βέβαια ο ομιλητής μπορεί σε επίπεδο χρήσης να εννοεί με το παραπάνω εκφώνημα πολλά πράγματα, ανάμεσα στα οποία και τα εξής:

(α) *σήμερα είναι όντως Παρασκευή*

(β) *πρέπει να μου δώσεις χρήματα*

(γ) *να βγάλεις το σκύλο βόλτα*

(δ) *να πας στον οδοντίατρο*

(ε) *να ψωνίσεις στη λαϊκή* κλπ.

Προφανώς, ο ομιλητής δίνει στο εκφώνημά του μια και μόνο σημασία από τις θεωρητικά άπειρες που αυτό μπορεί να προσλάβει. Αυτή λοιπόν τη συγκεκριμένη σημασία που προτίθεται να μεταβιβάσει ο ομιλητής, πρέπει να δώσει στο εκφώνημα και ο ακροατής για να μπορέσουν να συνεννοηθούν. Προφανώς η απόδοση της τελικής σημασίας στο εκφώνημα έχει να κάνει πιο πολύ με δεδομένα εξωγλωσσικά, δηλαδή με παράγοντες που βρίσκονται εκτός γλώσσας, και λιγότερο με το λογικό νόημα της ίδιας της πρότασης. Αυτό σημαίνει ότι η διαδικασία της επικοινωνίας δεν στηρίζεται αποκλειστικά σε γλωσσικά δεδομένα, αλλά εξαρτάται και από μια σειρά στοιχείων που δεν έχουν γλωσσικό χαρακτήρα. Πράγματι, σύμφωνα με τις αρχές της πραγματολογίας, ένας από τους βασικούς παράγοντες που καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις γραμματικές επιλογές των ομιλητών, άρα και την ερμηνεία των μηνυμάτων, είναι το περιβάλλον (Hewings A. & M. Hewings 2005, Μήτσης 2004 & 2015, Μπαμπινιώτης 1984, Nunan 1998, Littlewood 2012).

Λέγοντας *περιβάλλον*, εννοούμε ένα ευρύ σύνολο γλωσσικών και εξωγλωσσικών παραγόντων που μπορούν να προσλάβουν τέσσερις δυνατές μορφές, οι οποίες είναι οι εξής: (I) το στενό γλωσσικό περιβάλλον (δηλαδή τα συμφραζόμενα). (II) Το ευρύτερο γλωσσικό περιβάλλον (δηλαδή οι σχέσεις των γλωσσικών στοιχείων σε επίπεδο κειμένου). (III) Το καταστασιακό περιβάλλον ή περίσταση επικοινωνίας

(δηλαδή ο χώρος, τα πρόσωπα και οι συνθήκες υπό τις οποίες παράγεται το συγκεκριμένο μήνυμα). (IV) Το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον (δηλαδή οι πολιτισμικές αξίες και οι κοινωνικές οι αρχές που ισχύουν γενικότερα, και τις οποίες πρέπει να συνυπολογίζουν οι συνομιλητές). Η έννοια του περιβάλλοντος και η οργανική σύνδεσή της με τη γλωσσική παραγωγή και αντίληψη έδωσε μια νέα διάσταση όχι μόνο στη γραμματική ανάλυση αλλά γενικότερα στην κατανόηση και ερμηνεία της επικοινωνίας, αφού έδειξε τελικά ότι οι γραμματικές επιλογές σχετίζονται άμεσα με τα δεδομένα του περιβάλλοντος στα πλαίσια του οποίου επιτελείται το συγκεκριμένο επικοινωνιακό γεγονός (Hewings & Hewings 2005, Μήτσης 2012 & 2015). Η οργανική αυτή σχέση μεταξύ γραμματικών δομών και περιβάλλοντος φαίνεται καθαρά στην καθημερινή μας επικοινωνία από την οποία και παίρνουμε ένα παράδειγμα: Κάποιος ομιλητής έχει τη δυνατότητα να πει σε έναν συνομιλητή του *‘γεια σου Γιάννη’* ή *‘καλημέρα σας κύριε Γιάννη’*. Η επιλογή ωστόσο του τελικού εκφωνήματος, που έγκειται κυρίως στη χρήση ενικού ή πληθυντικού αριθμού, δεν συνιστά το αποτέλεσμα μιας ελεύθερης επιλογής αλλά φαίνεται πως επιβάλλεται σχεδόν υποχρεωτικά από το περιβάλλον και στη συγκεκριμένη περίπτωση ειδικότερα έχει να κάνει με τη σχέση και τις ιδιότητες των συνομιλητών.

Με λίγα λόγια, στη χρήση της γλώσσας γραμματική και περιβάλλον συμπλέκονται και αλληλοεπηρεάζονται με αποτέλεσμα τα δεδομένα του περιβάλλοντος και οι επικοινωνιακές λειτουργίες να καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις γραμματικές μας επιλογές. Αυτό άλλωστε εξηγεί και το γεγονός της ύπαρξης παράλληλων γραμματικών τύπων και δομών (φαινόμενο που είναι γνωστό ως κλιτική πολυτυπία) με τους οποίους υλοποιούνται ποικίλες επικοινωνιακές λειτουργίες (Καβουκόπουλος κ.ά. 2011). Για παράδειγμα, αν οι παράλληλοι γραμματικοί τύποι και οι δομές δεν διακρίνονταν από κάποιου βαθμού λειτουργική διαφοροποίηση, τότε η ύπαρξη πολυτυπιών, όπως *φύσης / φύσεως, νοικοκύρηδες / νοικοκυραίοι* κλπ. ή φαινομένων, όπως η παρουσία ενεργητικής και παθητικής φωνής π.χ. θα ήταν περιττή και ανεξήγητη. Προσεγγίζοντας, επομένως, τη γραμματική από την πλευρά του περιβάλλοντος, μόνο τότε συνειδητοποιούμε τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν οι επιμέρους δομές σε αυθεντικές περιστάσεις επικοινωνίας για να παράσχουν στους ομιλητές τη δυνατότητα ορθής παραγωγής και αλλά και επαρκούς ερμηνείας των εκφωνημάτων.

Γενικά, θα λέγαμε ότι η γνώση της γραμματικής δεν μπορεί να αποτελεί αυτοσκοπό ούτε απλή επιφανειακή γνώση, αλλά στοιχείο λειτουργικό που συμβάλλει σε αποτελεσματική χρήση της γλώσσας. Στη διαδικασία αυτή παίζει σημαντικό ρόλο και το περιβάλλον από τα δεδομένα του οποίου εξαρτάται η σωστή επιλογή των γραμματικών δομών και τύπων. Σύμφωνα λοιπόν με τη νέα αντίληψη που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο της επικοινωνιακής προσέγγισης, όσο καλύτερα κατέχει κανείς τους επικοινωνιακούς κανόνες της γλώσσας του σε συνδυασμό με τη γραμματική της, τόσο αποτελεσματικότερα επικοινωνεί με το περιβάλλον του. Η αντίληψη όμως αυτή σημαίνει για τον τομέα της γλωσσικής διδασκαλίας ότι η γνώση της γραμματικής δεν μπορεί να λαμβάνει τη μορφή μιας τυπικής ή μηχανικής διαδικασίας ούτε να μετατρέπεται σε εγκυκλοπαιδική γνώση, αλλά να αποκτά έναν χαρακτήρα δημιουργικό, να μετατρέπεται δηλαδή σε γλωσσική / επικοινωνιακή δεξιότητα, επιδίωξη που αποτελεί και τον βασικό στόχο της *επικοινωνιακής γραμματικής*.

Η επικοινωνιακή γραμματική και οι προϋποθέσεις εφαρμογής της

Συνοψίζοντας τις εξελίξεις που σημειώθηκαν από το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα και μετά, καταλήγουμε στη διαπίστωση ότι το επικοινωνιακό μοντέλο, σε αντίθεση με τα προηγούμενα, αφού υιοθέτησε σταδιακά τις αρχές της σύγχρονης γλωσσικής επιστήμης επιχείρησε στη συνέχεια την οργανική σύνδεση της μορφής με το περιεχόμενο, δηλαδή γλωσσικών τύπων με τα νοήματα και τις σημασίες. Το προβάδισμα μάλιστα, σύμφωνα με τις σχετικές έρευνες, το έχουν τα νοήματα, αφού αυτά, όπως θα αναφέρουμε στη συνέχεια, περιέχουν τις προθέσεις των ομιλητών και για τον λόγο αυτόν επηρεάζουν την τελική επιλογή των μορφών, δηλαδή των συγκεκριμένων κάθε φορά γραμματικών δομών και τύπων που εμφανίζονται στο μήνυμα. Όλα αυτά συνέβαλαν στο να επεκταθεί σταδιακά η γραμματική, πέρα από το επίπεδο της μορφής στο οποίο είχε περιοριστεί μέχρι τότε, στα επίπεδα της σημασίας και της γλωσσικής χρήσης (Ellis 2006, Gardner 2008, Harmer 1987, Hedge 2000, Καβουκόπουλος κ.ά. 2010 & 2011, Μήτσης 1995 & 2015, Newby 1998, Χαραλαμπίδης-Χατζησαββίδης 1997).

Στην εξέλιξη αυτή συνέβαλε αποφασιστικά η έννοια της επικοινωνίας που αποτελεί και τον πυρήνα της θεωρίας του επικοινωνιακού / κειμενοκεντρικού μοντέλου. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, στον φυσικό τρόπο χρήσης της γλώσσας, η προτεραιότητα δίνεται στο περιεχόμενο και ύστερα ακολουθεί η μορφή. Πιο συγκεκριμένα, ο φυσικός ομιλητής μιας γλώσσας προβαίνει κατά σειρά στις ακόλουθες ενέργειες:

(I)-Συλλαμβάνει αρχικά ένα γενικό νόημα και καθορίζει την επικοινωνιακή λειτουργία που επιθυμεί να επιτελέσει

(II)-Εκτιμά τα δεδομένα της κατάστασης επικοινωνίας (οι συνομιλητές και οι μεταξύ τους σχέσεις, ο χώρος, ο τρόπος επικοινωνίας κλπ.)

(III)-Επιλέγει τα κατάλληλα γλωσσικά στοιχεία, δηλαδή τα στοιχεία μορφής τα οποία διατάσσει και τακτοποιεί σύμφωνα με τους κανόνες της γραμματικής

(IV)-Παράγει το σχετικό εκφώνημα

Από την άλλη μεριά, ο ακροατής ακολουθεί μια πορεία αντίστροφη, ξεκινώντας από το εκφώνημα το οποίο είναι το μόνο στοιχείο που αρχικά διαθέτει. Παρατηρεί τις γραμματικές επιλογές του συνομιλητή του, τις οποίες και συνδέει με τα δεδομένα της κατάστασης επικοινωνίας και κάνει μια υπόθεση για την επικοινωνιακή λειτουργία που αυτός επιθυμεί να επιτελέσει. Με βάση την υπόθεση αυτή ερμηνεύει την αρχική πρόθεση του ομιλητή και δίνει ένα τελικό νόημα στο εκφώνημά του. Αν το τελικό νόημα που έδωσε ο ακροατής στο εκφώνημα ταυτίζεται με το αρχικό νόημα που του έδωσε ο ομιλητής, τότε έχουν συνεννοηθεί και άρα έχει επιτευχθεί η μεταξύ τους επικοινωνία.

Στην επικοινωνιακή διαδικασία, όπως φάνηκε από την περιγραφή που προηγήθηκε, η μορφή συνιστά έναν μόνο από τους παράγοντες που μετέχουν σ' αυτήν και μάλιστα εμφανίζεται στο τελικό στάδιο, ενώ στα αρχικά της στάδια οι συνομιλητές χειρίζονται τη γλώσσα σε επίπεδο σημασιών / νοημάτων και σύμφωνα με τα δεδομένα του συγκεκριμένου κάθε φορά περιβάλλοντος. Η εξέλιξη αυτή είχε ως άμεση συνέπεια, την προσπάθεια επανακαθορισμού της γραμματικής στην οποία τώρα έχουν προστεθεί και άλλοι παράγοντες ή τομείς, όπως είναι η σημασία και το περιβάλλον. Πιο συγκεκριμένα, η γραμματική αντιμετωπίζεται πλέον υπό το πρίσμα μιας πολύ

ευρείας προοπτικής στο πλαίσιο της οποίας συνδέεται με παραμέτρους επικοινωνιακού τύπου, όπως είναι π.χ. το περιβάλλον (γλωσσικό και εξωγλωσσικό), η πρόθεση του ομιλητή, οι στόχοι, οι επικοινωνιακές λειτουργίες κλπ. Επομένως, η έννοια της *‘γραμματικής ικανότητας’* δεν ταυτίζεται πλέον μόνο με τη γνώση των γραμματικών τύπων και των αντίστοιχων κανόνων αλλά κυρίως με την ικανότητα της επιλογής κάθε φορά των πλέον κατάλληλων και λειτουργικών γραμματικών τύπων που ανταποκρίνονται στα δεδομένα του περιβάλλοντος και διευκολύνουν την επίτευξη των επικοινωνιακών στόχων, γεγονός που καθιστά τη γραμματική ικανότητα οργανικό τμήμα της γενικότερης επικοινωνιακής ικανότητας (Newby 1998, Ντάλτας 2003, Swan 2007, Yule 1996).

Γενικά, οι σύγχρονες εξελίξεις οδήγησαν στην δημιουργία μιας νέας γραμματικής αντίληψης, στο πλαίσιο της οποίας οι μαθητές από το ένα μέρος πρέπει να μαθαίνουν πώς να σχηματίζουν γραμματικά ορθές δομές και από το άλλο, ποιες από τις δομές αυτές να επιλέγουν και πώς να τις χρησιμοποιούν σωστά για την επίτευξη των επικοινωνιακών τους στόχων. Η νέα αυτή αντίληψη που είναι γνωστή ως *επικοινωνιακή γραμματική*, για να υλοποιηθεί σωστά, θέτει μια σειρά προϋποθέσεων, οι κυριότερες από τις οποίες συνοψίζονται ως εξής:

-Επειδή, σύμφωνα με την εφαρμοσμένη γλωσσολογία, η γραμματική αποτελεί οργανικό τομέα του γλωσσικού φαινομένου που σχετίζεται όχι μόνο τη μορφή αλλά επίσης με τη σημασία και τη χρήση της γλώσσας, δεν είναι δυνατόν να αυτονομηθεί ως αντικείμενο διδασκαλίας και να λάβει τη μορφή ανεξάρτητου μαθήματος γραμματικής, όπως το είχε καθιερώσει η παραδοσιακή μέθοδος. Αντίθετα με ό,τι γινόταν στο παρελθόν, η γραμματική ενσωματώνεται στην ύλη του γλωσσικού μαθήματος, συναιρείται και συνδιδάσκεται με τους υπόλοιπους κλάδους στο πλαίσιο μιας γενικότερης ολιστικής και ενιαίας αντίληψης που χαρακτηρίζει την επικοινωνιακή προσέγγιση.

-Η αντιμετώπιση της γραμματικής ως δυναμικού και σκόπιμου συστήματος που εξυπηρετεί την επικοινωνία, μας υποχρεώνει να την προσεγγίζουμε διδακτικά από την πλευρά του περιβάλλοντος και της γλωσσικής χρήσης για να μπορούν με τον τρόπο αυτόν οι μαθητές να κατανοούν απόλυτα τη σχέση μεταξύ τύπου και σημασίας ή, αλλιώς, μεταξύ γραμματικών δομών και επικοινωνιακών στόχων.

-Η προτεραιότητα στο περιβάλλον και στους επικοινωνιακούς στόχους σημαίνει ότι η διδακτική διαδικασία δίνει αρχικά το βάρος στις σημασίες που αποτελούν το κριτήριο για την επιλογή των κατάλληλων γραμματικών τύπων, πράγμα που γίνεται στο τελικό στάδιο της επικοινωνιακής διαδικασίας. Από παιδαγωγική πλευρά είναι εμφανές ότι η έμφαση στο περιεχόμενο αυξάνει το ενδιαφέρον του μαθητή για τη διδακτική διαδικασία, αφού αυτός ασχολείται πλέον με ζητήματα που έχουν νόημα και όχι με κενούς ή αδιάφορους γι' αυτόν γραμματικούς τύπους.

- Για να υλοποιηθεί η προτεραιότητα του περιεχομένου επιβάλλεται μια αντίστοιχη αλλαγή σε επίπεδο αναλυτικών προγραμμάτων, σχολικών βιβλίων και διδακτικών υλικών στα οποία, όσον αφορά τη γραμματική, πρέπει να γίνει ένας επανακαθορισμός των στόχων και μια αντιμετώπιση όχι τόσο με κριτήρια μορφής (όπως έκαναν η παραδοσιακή αντίληψη και το δομικό μοντέλο) αλλά με κριτήρια σημασιολογικά / λειτουργικά.

-Η προτεραιότητα του περιεχομένου δεν σημαίνει την υποβάθμιση της μορφής, δηλαδή την περιθωριοποίηση της τυπικής γραμματικής. Για να γίνουν τα γλωσσικά νοήματα πλήρως κατανοητά πρέπει να στηρίζονται σε στοιχεία μορφής που είναι σωστά διατυπωμένα, που ακολουθούν δηλαδή πιστά τους μορφο-συντακτικούς κανόνες της γλώσσας. Όταν ένα μήνυμα πάσχει σε επίπεδο μορφής, αυτό έχει άμεση αντανάκλαση και σε επίπεδο περιεχομένου. Για τον λόγο αυτόν, η εφαρμογή της επικοινωνιακής γραμματικής απαιτεί επαρκή γνώση, άρα και ολοκληρωμένη διδασκαλία, τόσο των σημασιολογικών, όσο και των μορφο-συντακτικών κανόνων και αρχών της γλώσσας (Celce-Murcia & Hilles, 1988, Gardner, 2008, Hedge, 2000, Κλαίρης - Μπαμπινιώτης 2005, Newby, 1998, Μήτσης 2015, Χατζησαββίδης 2009 & 2010).

-Αναγκαία επίσης προϋπόθεση για την υιοθέτηση και την αποτελεσματική εφαρμογή των νέων αντιλήψεων σε εκπαιδευτικό επίπεδο είναι η επαρκής ενημέρωση και επιμόρφωση των δασκάλων στους οποίους και θα ανατεθεί η υλοποίηση των σχετικών αλλαγών. Η ριζική μεταβολή καθιερωμένων αντιλήψεων και η δημιουργία μιας νέας φιλοσοφίας σχετικά με τη γραμματική και το γλωσσικό μάθημα γενικότερα, απαιτεί από την πλευρά της πολιτείας την παροχή βασικών γλωσσολογικών γνώσεων και την εισαγωγή νέων διδακτικών μεθόδων, γιατί αλλιώς υπάρχει κίνδυνος να ακυρωθεί στην πράξη η όλη προσπάθεια.

Γενικά, οι προϋποθέσεις εφαρμογής της επικοινωνιακής γραμματικής οδηγούν στη δημιουργία μιας νέας διδακτικής αντίληψης, της οποίας τις βασικές αρχές θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

Βασικές διδακτικές αρχές

Οι βασικότερες διδακτικές αρχές με τις οποίες επιχειρείται από την πλευρά της γλωσσικής επιστήμης η αποτελεσματική εφαρμογή των αρχών της επικοινωνιακής γραμματικής συνοψίζονται ως εξής (Devitiis et al. 1989, Ellis 2006, Gardner 2008, Μήτσης 1995, 2004 & 2015, Newby 1998, Nunan 1998):

-Το μεγαλύτερο μειονέκτημα της παραδοσιακής γραμματικής ήταν ότι αντιμετώπιζε τη γραμματική ως εγκυκλοπαιδική ή μηχανική στο πλαίσιο μιας αντίληψης που ήταν γνωστή ως ‘η γραμματική για τη γραμματική’ και όχι για την επικοινωνία, πράγμα που συνιστούσε έναν αφύσικο τρόπο προσέγγισής της. Η αντιμετώπιση όμως αυτή είχε ως συνέπεια να απογυμνώνεται η γραμματική από τις βασικές της λειτουργίες και να μετατρέπεται σε μια μηχανική και άγονη γνώση, η οποία δημιουργούσε αρνητική στάση στον μαθητή ή, στην καλύτερη περίπτωση, τον άφηνε αδιάφορο. Σε αντίθεση λοιπόν με το παραδοσιακό μοντέλο που στήριζε τη γραμματική διδασκαλία σε ουδέτερα, τυπικά και άψυχα παραδείγματα, η σύγχρονη επικοινωνιακή αντίληψη θεωρεί ότι βάση της διδακτικής διαδικασίας πρέπει να είναι τα αυθεντικά κείμενα και ο φυσικός λόγος των παιδιών, όπως αυτός παράγεται αβίαστα και υπό φυσιολογικές συνθήκες, στο πλαίσιο συγκεκριμένης κάθε φορά περίπτωσης επικοινωνίας.

-Η υιοθέτηση της προηγούμενης αρχής σημαίνει ότι η γραμματική πρέπει να διδάσκεται κατά τρόπο που να υπηρετεί την επικοινωνία και όχι ως αυτοσκοπός. Ο στόχος της γλωσσικής διδασκαλίας είναι να βοηθηθούν οι μαθητές, ώστε να επικοινωνούν αποτελεσματικά. Να αποκτήσουν δηλαδή ικανότητα αποτελεσματικής χρήσης της γλώσσας και όχι γνώσεις που αφορούν ή σχετίζονται με τη γλώσσα.

-Η γραμματική διδασκαλία πρέπει να στηρίζεται στη χρήση επικοινωνιακού / αυθεντικού λόγου και όχι σε μεμονωμένες προτάσεις ή παραδείγματα που

χρησιμοποιούνται εκτός περιβάλλοντος και δεν διαθέτουν επικοινωνιακό περιεχόμενο ή λειτουργικό φορτίο.

-Η επικοινωνιακή διδασκαλία πρέπει να συνδέει τη γραμματική με το περιβάλλον και τις περιστάσεις επικοινωνίας. Η σύγχρονη έρευνα έχει δείξει ότι η μάθηση της γραμματικής γίνεται πιο αποτελεσματική, όταν οι μαθητές έχουν στη διάθεσή τους εναλλακτικές απαντήσεις μεταξύ των οποίων πρέπει να επιλέξουν την πλέον κατάλληλη, με βάση τα δεδομένα του περιβάλλοντος. Με λίγα λόγια στην περίπτωση αυτή συνειδητοποιούν ότι η ορθή επιλογή δεν είναι το αποτέλεσμα της γνώσης κάποιων γραμματικών κανόνων αλλά η εφαρμογή μιας σειράς αρχών πραγματολογικού τύπου. Με λίγα λόγια, οι μαθητές κατακτούν αποτελεσματικά τη γλώσσα, όταν τα γραμματικά φαινόμενα που διδάσκονται τα συσχετίζουν με δεδομένα του περιβάλλοντος και τα συνδυάζουν με κατάλληλες επικοινωνιακές λειτουργίες.

-Η διδακτική διαδικασία πρέπει να είναι ελκυστική, ευχάριστη και ενδιαφέρουσα για τους μαθητές και αυτό σημαίνει κατά βάση ότι πρέπει να στηρίζεται σε κείμενα και δραστηριότητες που ανταποκρίνονται τόσο στην ηλικία όσο και στα ιδιαίτερα ενδιαφέροντά τους.

-Οι γραμματικοί κανόνες πρέπει να συνιστούν ανακάλυψη των ίδιων των μαθητών, που θα προκύπτει φυσικά και αβίαστα μέσα από τη μελέτη και ανάλυση της δικής τους γλώσσας. Επομένως, για τη διαπίστωση / ανακάλυψη των αρχών λειτουργίας της γλώσσας θεωρείται σκόπιμη η χρήση της επαγωγικής μεθόδου.

-Η προτεραιότητα του περιεχομένου έναντι της μορφής σημαίνει ότι η διδασκαλία της γραμματικής πρέπει να εστιάζει πρωτίστως στην ευχερή και ταυτόχρονα επικοινωνιακή χρήση της γλώσσας και δευτερευόντως στη γραμματική ορθότητα του παραγόμενου λόγου.

-Μια άλλη βασική αρχή που διέπει τη διδασκαλία της γλώσσας γενικότερα αλλά έχει πολύ μεγαλύτερη εφαρμογή στον τομέα της γραμματικής είναι ότι η μάθηση δεν συμβαδίζει και δεν ακολουθεί κατά γράμμα τη διδασκαλία. Πιο συγκεκριμένα, ενώ η διδακτική διαδικασία είναι από τη φύση της συστηματική, γραμμική και προσθετική, η μάθηση είναι μη γραμμική, δηλαδή ολιστική, πολύπλοκη και πολυδιάστατη. Αυτό σημαίνει ότι η κατάκτηση της γραμματικής συνιστά διαδικασία πολυεπίπεδη και

σύνθετη και, επομένως, η νέα γνώση δεν προστίθεται μηχανικά στην ήδη υπάρχουσα, αλλά ενσωματώνεται κατά τρόπο που συμβάλλει σε αναδιοργάνωση της προηγούμενης εμπειρίας του υποκειμένου και σε αναδόμηση του όλου γραμματικού του συστήματος, όπως το έχει συγκροτήσει μέχρι τη στιγμή εκείνη, ή, τουλάχιστον, σημαντικού μέρους του. Αποτέλεσμα του φαινομένου αυτού είναι ότι δεν είμαστε σε θέση να ελέγξουμε με απόλυτη λεπτομέρεια τι ακριβώς μαθαίνουν κάθε φορά οι μαθητές μας, πώς το μαθαίνουν, με ποια σειρά και με ποια ταχύτητα, γεγονός που επιβάλλει αναθεώρηση του τρόπου με τον οποίο αξιολογούσαμε μέχρι σήμερα τον τομέα της γραμματικής.

-Τέλος, σύμφωνα με την επικοινωνιακή αντίληψη, η καλή γνώση του συστήματος σημαίνει, από πλευράς ομιλητή, τη δυνατότητα λειτουργικών επιλογών σύμφωνα με τα δεδομένα του περιβάλλοντος και την κατάσταση επικοινωνίας. Για τον λόγο αυτόν οι μαθητές πρέπει να έχουν συχνές ευκαιρίες για σύνδεση των γραμματικών δομών με τα δεδομένα του περιβάλλοντος και τους επικοινωνιακούς στόχους των ομιλητών αλλιώς η γραμματική θα είναι γι' αυτούς μια αδιάφορη και πληκτική ενασχόληση. Συνεπώς, μια ολοκληρωμένη διδακτική παρέμβαση που επιδιώκει την παράλληλη καλλιέργεια της γλωσσικής και της επικοινωνιακής ικανότητας, πρέπει να χρησιμοποιεί και αντίστοιχες τεχνικές διδασκαλίας, όπως είναι για παράδειγμα η άσκηση στη χρήση μιας γραμματικής δομής για επίτευξη ποικίλων επικοινωνιακών λειτουργιών και αντιστρόφως, η επιτέλεση μιας και της αυτής επικοινωνιακής λειτουργίας με τη χρήση ποικίλων γραμματικών δομών (Devitiis et al. 1989, Gardner 2008, Μήτσης 2004 & 2015, Newby 1998).

Γενικά, η γραμματική διδασκαλία πρέπει να καθιστά τους μαθητές ικανούς, ώστε να εντάσσουν στον λόγο τους, γραπτό και προφορικό, το υπό διδασκαλία φαινόμενο με φυσικό τρόπο. Αν η ικανότητα των μαθητών μας περιορίζεται μόνο σε εφαρμογές μέσω των τεστ ή σε συνειδητή παραγωγή του ύστερα από σκέψη και προβληματισμό, αυτό αποτελεί σημάδι ότι χρειάζονται περισσότερη πρακτική άσκηση που να συνδυάζει ισόρροπα τη μορφή, τη σημασία και τη χρήση. Επισημαίνουμε εδώ ότι οι ειδικοί της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας, λαμβάνοντας υπόψη τον πολύπλοκο χαρακτήρα της γραμματικής γνώσης (όπως βέβαια την εννοούμε σήμερα), θεωρούν ότι η επαρκής εκμάθηση ενός φαινομένου επιτυγχάνεται ύστερα από πολλαπλή επαφή μαζί του και υπό την προϋπόθεση ότι το υποκείμενο θα το συναντήσει πολλές

φορές και μάλιστα σε ποικίλα περιβάλλοντα και υπό διαφορετικές κάθε φορά συνθήκες. Επομένως, οι μαθητές δεν κατακτούν ένα γραμματικό φαινόμενο με την πρώτη φορά, αλλά η επαφή τους μ' αυτό αποτελεί ένα πρώτο βήμα που θα οδηγήσει σταδιακά και ύστερα από επίμονη άσκηση στην οριστική του εκμάθηση.

Επίλογος

Συμπερασματικά, βασική επιδίωξη του γλωσσικού μαθήματος είναι να βελτιώνει την ικανότητα των μαθητών για αποτελεσματική χρήση της γλώσσας. Ο στόχος αυτός επιβάλλει, σύμφωνα με όσα ήδη αναφέρθηκαν, και ένα αντίστοιχο κάθε φορά επίπεδο γνώσης της γραμματικής, αφού αυτή μας παρέχει τις προϋποθέσεις για την παραγωγή ορθών μηνυμάτων. Η βελτίωση δηλαδή της γλωσσικής συμπεριφοράς και η παραγωγή λόγου συγκροτημένου σύμφωνα με τις αρχές και τους κανόνες της συγκεκριμένης γλώσσας αποτελεί συνάρτηση μιας σειράς παραγόντων ανάμεσα στους οποίους η καλή γνώση της γραμματικής κατέχει πρωτεύουσα θέση.

Το αποτέλεσμα του αναπροσανατολισμού της γραμματικής προς την κατεύθυνση του περιβάλλοντος και της επικοινωνιακής διαδικασίας είχε ως αποτέλεσμα να αντιμετωπίζεται σταδιακά η γραμματική ως δεξιότητα και οι στόχοι των ΑΠ και των διδακτικών εγχειριδίων να προσδιορίζονται πρωτίστως με βάση το περιεχόμενο και τις επικοινωνιακές λειτουργίες της γλώσσας και δευτερευόντως με βάση τη μορφή της, γεγονός που αρχίζει να γίνεται σε έναν πρώτο βαθμό εμφανές τόσο στα νέα αναλυτικά προγράμματα, όσο και στα εγχειρίδια γλωσσικής διδασκαλίας.

Κλείνοντας, θα λέγαμε ότι κατά τα τελευταία χρόνια σημειώθηκε μια στροφή στη διδασκαλία της γραμματικής το κέντρο της οποίας άρχισε να μετατοπίζεται σταδιακά από την παραδοσιακή αντίληψη που επέμενε στην τυπική εκμάθηση τύπων και κανόνων σε μια επικοινωνιακή προσέγγιση που εστιάζει στη λειτουργική αντιμετώπιση των γραμματικών φαινομένων, τα οποία συνδέονται οργανικά με την περίσταση επικοινωνίας και τους επικοινωνιακούς στόχους. Και όπως είναι φυσικό, ο νέος τρόπος προσέγγισης απαιτεί και έναν αντίστοιχο τρόπο μελέτης, ανάλυσης και παρουσίασης του γραμματικού υλικού. Ο τρόπος αυτός του οποίου επιχειρήσαμε μια αδρομερή περιγραφή καλείται, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, *επικοινωνιακή γραμματική* (Καβουκόπουλος κ.ά. 2010 & 2011, Gardner 2008, Μήτσης 1995 & 2015).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Carston R. 2002. *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*. Oxford: Blackwell.
- Celce-Murcia, M.-Hilles, S. (1988). *Techniques and resources in teaching grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Demirezen, M. (1991). *Pragmatics and language teaching*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 1991/ Sayı: 6/281-287.
- Devitiis De G., Mariani, L., O' Malley, K. (1989). *English grammar for communication*. London: Longman.
- Ellis, R. (2006). *Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective*. TESOL Quarterly, vol. 40, No. 1, March 2006, pp. 83-107.
- Gardner, Sh. (2008). *Changing approaches to teaching grammar*. ELTED, Vol. 11, Winter 2008, pp. 39-44.
- Halliday, M.A.K. (1985). *An introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Harmer, J. (1987). *Teaching and learning Grammar*. New York: Longman.
- Hedge, T. (2000). *Teaching and learning in the language classroom*. Oxford: Oxford University Press.
- Hewings, A. & M. Hewings (2005). *Grammar and Context. An Advanced Resource Book*. London & New York: Routledge.
- Holton, D., Mackridge, P. & Φιλιππάκη-Warburton, Ειρ. (1999). *Γραμματική της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης (μετάφρ. Β. Σπυρόπουλου, 1^η έκδ. στα Αγγλικά 1997).
- Καβουκόπουλος, Φ., Παραδιά, Μ., Μήτσης, Ν., Χατζησαββίδης, Σ. (2010). Οι Γραμματικές της Νέας Ελληνικής και η νέα σχολική Γραμματική Γυμνασίου. *Νέα Παιδεία*, 134. Αθήνα: Πατάκης, 92-124.

- Καβουκόπουλος, Φ. – Παραδιά, Μ. – Χατζησαββίδης, Σ. – Μήτσης, Ν. (2011). *Η κλιτική πολυτυπία στις γραμματικές της νέας Ελληνικής. Νέα Παιδεία*. Αθήνα: Πατάκης, 137, 15-42.
- Κανάκης Κ. 2007. *Εισαγωγή στην πραγματολογία - Γνωστικές και κοινωνικές όψεις της γλωσσικής χρήσης*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Κλαίρης, Χρ. – Μπαμπινιώτης, Γ. (2005). *Γραμματική της νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική-επικοινωνιακή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Leech, G. (1983). *Principles of Pragmatics*. Longman: London.
- Littlewood W. 1981. *Communicative language Teaching: An introduction*. Cambridge: CUP.
- Littlewood W. 2012. *Grammar in a communicative approach*. In: <http://www.Scribd.com/.../Grammar-in-a-commu>.
- Löbner S. 2002. *Understanding semantics*. New York: Hodder Arnold.
- Lyons J. 1995. *Linguistic semantics. An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Μηνάς, Κ. (2008). *Παρατηρήσεις στη γραμματική της Νεοελληνικής*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Μήτσης, Ν. (1995). *Η διδασκαλία της Γραμματικής στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. Η επίδραση της γλωσσικής επιστήμης στην εξέλιξή της*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (1996). *Διδακτική του γλωσσικού μαθήματος. Από τη γλωσσική θεωρία στη διδακτική πράξη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης Ν. (1998). *Στοιχειώδεις αρχές και μέθοδοι της εφαρμοσμένης γλωσσολογίας. Εισαγωγή στη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (1999). *Η διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση (1822-1993) – Παράθεση πηγών*. Αθήνα: Gutenberg.

- Μήτσης, Ν. (2004). *Η Διδασκαλία της γλώσσας υπό το πρίσμα της επικοινωνιακής προσέγγισης – Εισαγωγή στη θεωρία και τις τεχνικές του επικοινωνιακού μοντέλου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης Ν. (2009). Η λέξη στη σύγχρονη γλωσσική έρευνα και διδακτική πρακτική. Επανεκτιμώντας τον ρόλο του λεξιλογίου στον τομέα της Ελληνικής ως δεύτερης ή ξένης γλώσσας. Στο *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου για τη διδασκαλία της Ελληνικής γλώσσας ως πρώτης / μητρικής, δεύτερης / ξένης, 4-6 Σεπτεμβρίου 2009*. Πανεπιστήμιο Δυτ. Μακεδονίας, Τμήμα Νηπιαγωγών, Φλώρινα. <http://linguistics.nured.uowm.gr/Nimfeo2009/praktika/files/olomelia/mitsis.pdf>
- Μήτσης, Ν. (2012) (Συνεργασία Μ. Παραδιά & Α. Μήτση). *Το λεξιλόγιο. Θεωρητική προσέγγιση και διδακτικές εφαρμογές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. (2015). *Γραμματική και επικοινωνία - Η γραμματική ως θεωρία και πρακτική στο πλαίσιο της επικοινωνιακής προσέγγισης της γλώσσας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μήτσης, Ν. & Μήτση, Α. (2007). *Η διδασκαλία της γλώσσας*. Στο: Γιακουμάκη, Β., Γκόβαρης, Χ., Καλδή, Σ., Μήτση, Α., Μήτσης, Ν., Μπενέκος, Δ., Σδρόλιας, Κ., Τριανταφυλλίδης, Τ., Χατζησαββίδης, Σ. *Ετερότητα στη Σχολική Τάξη και Διδασκαλία της Ελληνικής Γλώσσας και των Μαθηματικών: η περίπτωση των Τσιγγανοπαίδων. Επιμορφωτικός Οδηγός*. Βόλος: Υπουργείο Παιδείας – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (σσ. 83-108).
- Μπαμπινιώτης Γ. (1984). *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία: Από την Τεχνική στην Τέχνη του Λόγου*. Αθήνα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Θεωρητική γλωσσολογία. Εισαγωγή στη σύγχρονη γλωσσολογία*. Αθήνα.
- Μπέλλα, Σπ. (2015). *Πραγματολογία. Από τη γλωσσική επικοινωνία στη γλωσσική διδασκαλία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Nation I.S.P. 2001. *Learning vocabulary in another language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Newby, D. (1989). *Grammar for communication*. Vienna: Österreichischer Bundesverlag.
- Newby, D. (1998). *Theory and practice in communicative grammar: A guide for teachers*. In R. De Beaugrande, M. Grosman, B. Seidlhofer, (eds.): *Language policy and language education in emerging nations*. Stamford, Series: *Advances in discourse processes*, vol. LXIII, pp. 151-164.
- Newby, D. (2006). *Teaching grammar and the question of knowledge*. In A.B. Fenner and D. Newby (eds): *Coherence of principles, cohesion of competences: Exploring theories and designing materials for teacher education*. Graz/Strasbourg: European Centre for Modern Languages, Council of : Europe Press, pp. 95-111.
- Ντάλτας, Π. (2003). *Πραγματολογία και Επικοινωνία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Nunan D. (1995). *Language teaching methodology*. London: Prentice Hall.
- Nunan, D. (1998). Teaching grammar in context. *ELT Journal*, 52/2, April 1998. Oxford University Press, 101-109.
- Παραδιά, Μ.-Μήτσης, Ν. (2011). *Η διδασκαλία του λεξιλογίου στην ελληνική εκπαίδευση. Ιστορική αναδρομή και σύγχρονες εξελίξεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Richards, J.C., Reppen, R. (2014). *Towards a pedagogy of grammar instruction*. RELC Journal, vol. 45(1), pp. 5-25.
- Swan, M. (2007). *Grammar, meaning and pragmatics: Sorting out the muddle*. TESL-EJ, volume 11, number 2, Sept. 07.
- Τσιτσανούδη – Μαλλίδη, Ν. (2011). *Η γλώσσα των ΜΜΕ στο σχολείο – Μια γλωσσολογική προσέγγιση για την (προ)σχολική εκπαιδευτική διαδικασία*. Αθήνα: Λιβάνης.
- ΥΠΕΠΘ – ΠΙ 2003. Υπουργική Απόφαση με αριθμό 21072^α/Γ2 και θέμα: *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΠΣ) και Αναλυτικά*

- Προγράμματα Σπουδών (ΑΠΣ) Δημοτικού-Γυμνασίου*. ΦΕΚ, τεύχος Β΄, αρ. φύλλου 303/13-3-03, Παράρτημα, Τόμος Α΄. Αθήνα.
- Φιλιππάκη- Warburton, Ειρ., Γεωργιαφέντης, Μ., Κοτζόγλου, Γ. & Λουκά, Μ. (2011). *Γραμματική Ε΄ και Στ΄ Δημοτικού*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Χαραλαμπίδης, Α., Χατζησαββίδης, Σ. (1997). *Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: Θεωρία και πρακτική εφαρμογή*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2009). *Γραμματική Νέας Ελληνικής. Θεωρητικές βάσεις και περιγραφή. Τόμος Α΄ (Φωνητική-Φωνολογία-Μορφολογία)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Χατζησαββίδης, Σ. (2010). *Γραμματική Νέας Ελληνικής. Θεωρητικές βάσεις και περιγραφή. Τόμος Β΄ (Σύνταξη-Σημασιολογία/Λεξιλόγιο-Πραγματολογία)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Χατζησαββίδης Σ., Χατζησαββίδου Α. 2011. *Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Widdowson H. G. 1978. *Teaching language as communication*. Oxford: Oxford University Press.
- Wong Yin, C.C. & Barrea-Marlus, M. (2012). *The Role of Grammar in Communicative Language Teaching: An Exploration of Second Language Teachers' Perceptions and Classroom Practices*. From: Electronic Journal of Foreign Language Teaching 2012. Centre for Language Studies, National University of Singapore, vol. 9, No 1, pp. 61-75.
- Yule, G. (1996). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.